

ŽIROVSKA TRAGEDIJA

(O prvi elektriki in še o čem v Žireh)

O začetkih elektrifikacije

Električna žarnica je v Žirovski kotlini posvetila najprej v enajstih hišah na Dobračevi leta 1911¹, vsekakor pri Modrijanu, Potočniku in Kolarju. Zanj se niso odločili le pri Hlibčarju, Gantarju in Jerebcu. Kdo je dal pobudo za prvo elektrifikacijo, ni znano; vse kaže, da so bili to člani družbe ali zadruga,² ki je imela na Dobračevi mizarско delavnico, žago in opekarno. V tej zvezi omenjajo Modrijana in Potočnika z Dobračeve, Primožiča iz Žirov in Brcka iz Nove vasi. Turbina je bila v posebni strojnici (»mašinhau«) v istem poslopju, kot je bila mizarška delavnica omenjenih družabnikov, zgrajenem prav istega leta, kot je prišla prva elektrika v Žiri. Kmalu so omrežje, ki je bilo za današnje pojme precej primitivno, podaljšali do Zajca in Frica na Dobračevi. Vendar vsi elektrike niso hoteli. Morda se jim je zdela predraga ali so verjeli, da škoduje njena luč očem, ali so se je bali, ker da vleče strelo k hiši. Toda Ivan Potočnik se med drugim spominja: *Ko je pri priključenih hišah prvič posvetila, je bilo veliko veselja. Žarnice so bile bolj majhne, deset do petindvajsetsvetne,³ a luč je bila kar dobra.⁴ Večinoma so imeli po dve; eno v hiši, drugo v kuhinji. Pri nas so bile tri, bila je takoj tudi v hlevu. V kuhinji pa so prebili okno vrh stene, ki je ločila kamro, da je bila žarnica v njem in svetila obema prostorama.⁵ Pri Deklu na Dobračevi je bila ena žarnica v hiši in druga v trgovini. Spominjajo se, da so napeljavo urejali Dunajčani, ki jih je v ta namen povabil Modrijanov Tine-Valentin Poljanšek.*

Prvi je bil zadolžen, da je poganjal turbino v tek, stari Modrijan, oče V. Poljanška. Zjutraj jo je pognal ob petih in svetil do nastopa dnevné svetlobe, zvečer pa, ko se je zmračilo, je delala do enajste ure. Nekaj prej — eni pravijo pet, drugi petnajst minut — je luč za hip odklopil in tako odjemalce opozoril, da bo luč vsak čas ugasnila. Ko je bil dokupljen tudi motor (za enosmerni tok, takšen je bil tudi generator, ki ga je poganjala turbina) za pogon strojev,⁶ pozneje sta bila vsaj dva, je bilo treba naprositi Modrijana, da je za določen čas pognal turbino tudi čez dan. Tedaj so mu dajali tudi malico. Modrijan je prošnjam rad ustregel, ker je med delom zelo rad bral knjige, ki jih je imel okrog sebe cele skladovnice.⁷ Za njim sta to delo opravljala vsaj še Lovro Istenič-Trpin, občinski sluga, in Tomaž Cepin.

Električno omrežje se je po hišah ob cesti z Dobračeve hitro širilo dalje proti Žirem, zato je zaradi prevelikega odjema pričela luč slabeti in utripati, saj je turbina imela le 18 KS (= konjskih moči). Poganjala jo je voda iz jezerca, bajerja, ki je bil v Rakulku malo nižje od današnje Mlinarjeve in blizu nekdanje Fortunove hiše. Ostanki jezu, aparata in stolpa za uravnavanje vodne gladine oz. pritiska vode so vidni še danes.

Stavba, v kateri je bila tudi strojnica dobračevske elektrarne
Lastnik fot. Dane Primožič

Da bi električno napetost izboljšali, so že l. 1912 v Žireh v »U(r)šnkanc« postavili za pomoč dobračevski dodatno turbino na zemljišču Franceta Nagliča z uporabo vode, ki je do takrat gonila le mlin Matevža Nagliča.

Ohranjena je pogodba,⁸ ki ureja razmerja med kupcem Gospodarsko zadrugo v Žireh, r. z. z n. z.⁹ (= registrirana zadruga z neomejeno zavezo), ki sta jo zastopala Valentin Poljanšek in Anton Primožič, in prodajalcema France-
tom Nagličem in Matevžem Nagličem iz Žirov. Prvi je parcelo, na kateri so postavili stavbico za turbino, prodal za 60 kron, medtem ko je drugi, ki je odstopil pravico za nočno uporabo vode, dobil 3600 kron odškodnine. O tem govore nekateri členi pogodbe takole:

§ 4: *Gospodarska zadruga v Žireh namerava na kupljenem zemljišču postaviti električno centralo, ki naj jo bode gonila voda, tekoča po strugi zemlj. parcele št. 1303 k. o. Žiri.*

§ 5. *Matevž Naglič in Franc Naglič se kot mejaša, prvi tudi kot vodni upravičenec, odpovedujeta pravici ugovarjati nameravani pravici in izrabljanju vodne moči iz struge parc. št. 1303 k. o. Žiri, in sicer France Naglič brezpogojno in brezplačno, Matevž Naglič pa samo pod pogojem, da bo »Gospodarska zadruga v Žireh« rabila to vodno moč samo ponoči od sončnega zahoda do sončnega vzhoda, ker jo podnevi rabi on za svoj mlin, in proti plačilu odškodnine v znesku K 3600.— beri: tritisočeststo kron.*

§ 7: *Gonilna naprava bo skupna, to je, gonila bo podnevi mlin Matevža Nagliča, ponoči pa električno centralo »Gospodarske zadruge v Žireh«; prirejena bo tako, da bo voda podnevi gnala tri kolesa, ponoči se bode pa vsa voda*

iztekala na eno samo kolo. Vsa tri kolesa mora napraviti in vzdrževati Matevž Naglič, le k stroškom za vzdrževanje zadnjega kolesa mu mora »Gospodarska zadruga v Žireh« prispevati jedno polovico. Slednjič je Matevž Naglič zavezan, da mora popravljati rake na svoje stroške, dočim zadene polovica stroškov za popraviljanje ostale struge zadrugo.

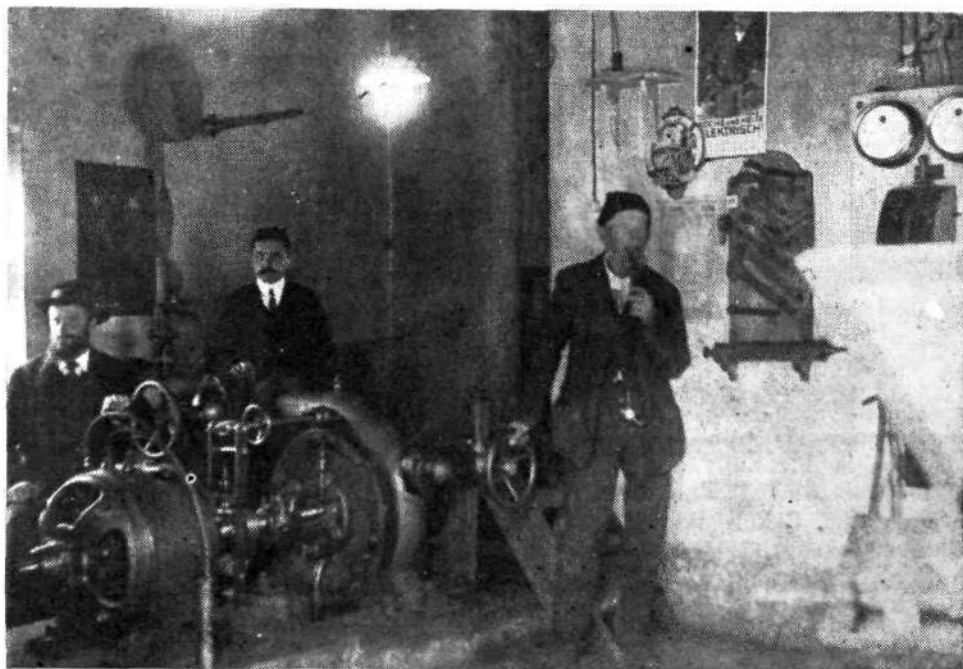
§ 8: Matevž Naglič obljublja, da bode skrbel za redno odpiranje in zapiranje vode, da bo prej vsak večer spustil vso vodo na eno kolo in zjutraj zopet na vsa tri kolesa, odnosno, da bode opravljal tozadevno delo, kot ga bode zahtevala projektivna naprava. Kot odškodnino za to delo mu bode odstopila »Gospodarska zadruga v Žireh« brezplačno jedno petindvajsetsvečno žarnico v brezplačno rabo.

§ 11: Ta pogodba ostane v veljavi tudi za slučaj, če se projektivna električna centrala bodisi iz kakršnega-koli vzroka ne zgradi. V Idriji, dne 5. junija 1912. Franc Naglič s. r., Matevž Naglič s. r., Gospodarska zadruga v Žireh reg. zadruga z neom. zav. Poljanšek Valentin s. r., Ant. Primožič s. r.

Kakšna je bila tedaj pomembnost in cena ene same za današnje pojme malovredne žarnice, se lepo vidi iz osmega člena navedene pogodbe, saj sta bila zanjo naložena Nagličevim nemajhna odgovornost in tudi delo. Opravljala ga je Frančiška, hči mlinarja Matevža Nagliča.

Vodna elektrarna Žiri

Misel o vodni elektrarni na Sori je bila živa že pred prvo svetovno vojno. Nekatera poročila govore, da so jo najprej nameravali postaviti v Sópotu,

V strojnici na Dobračevi tudi sveti luč. Na fotografiji od leve proti desni: eden od glavnih pobudnikov za elektrifikacijo Žirov Valentin Poljanšek, Franc Temelj in Valentinov oče Janez Poljanšek

Fot. iz okrog l. 1911 je last Natka Temelja

Ostanki jezua za dobračevsko elektrifikacijo.
Med listjem je videti tudi del aparata
Fot. M. Stanonik, 1979

Ostanek stolpa za uravnavanje vodne gladine
v jezercu na Dobračevi
Fot. M. Stanonik, 1976

kjer so menda že nekaj kopali, vendar jih je od nadaljevanja del odvrnil pre-majhen vodni padec, saj je zadoščal komaj za dober mlin. Drugi se spominjajo, da je bil prostor zanj predviden v Podklancu pri Skoblovem mlinu,¹⁰ kjer je že tudi opravljal meritve češki inženir Miroslav Kasal.¹¹ Z njo so resno računali v upravnem odboru »Hranilnice in posojilnice Žiri«. Njegovi člani so med drugimi bili: trgovec Lenger, župnik Josip Logar,¹² takratni župan kovač Franc Peterneš, čevljar Jakob Strlič, kmet Janez Primožič. Drugi člani niso znani. Material, ki so ga nabavili, — železo in žico — in merjenje na terenu je financirala omenjena hranilnica. Zaradi prve svetovne vojne 1914 do 1918 je niso pričeli graditi, razvoj elektrotehnike pa je hitro napredoval, tako da so takoj po vojni začeli razmišljati o večji in ekonomičnejši centrali na kakem drugem mestu. Tako je bil ta načrt opuščen, saj je bila predvidena centrala v Podklancu namenjena za razsvetljavo vasi Žiri. Mogoče pa je kaj motila tudi bližina meje.¹³ Že pripravljeni material pa je bil dobro prodan družabnikom, ki so začeli zidati centralo na Fužinah.

V delniško družbo Električna in gospodarska družba Žiri d. z o. z^{13a} so se združili bogatejši in podjetnejši domačini iz žirovske kotline. Po nekaterih podatkih¹⁴ jih je bilo kar osemdeset. Mogoče je bilo res toliko udeleženih, vendar z dokaj različnimi akcijskimi deleži in njim pripadajočimi pravicami. Poimensko pa je znanih le sedemnajst porokov I. skupine, in sicer: Ivan Potočnik, Franc Kavčič, Valentin Poljanšek, Franc Oblak, Jakob Fortuna, Ivan Bačnar, Ivan Žakelj, Ivan Zajc, Ivan Kržišnik, Anton Mlinar, Vinko Demšar, Matevž Govekar, Matija Dolenc, Anton Grošel, Ivan Kavčič, Ivan Primožič, Anton Anzelm. Od več porokov II. skupine je omenjenih naslednjih pet: Marija Lenger, Ana Primožič, Ivan Novak, Ivan Blažič in Anton Gantar.¹⁵

Omenjena družba se je najprej pogajala s Cestnikom v Pogari, da bi delali jez na njegovem svetu, nekoliko niže od njegove hiše v tesni, kjer še danes samuje sredi vode velika skala. Vendar Cestnik tega ni dovolil, zato so se odločili napraviti jez pod Gladkom na Fužinah. Gladek je imel prej tam

svoj mlin, zato je bilo zgovorjeno, da mu bodo »vodo vzeli« in bo namesto nje za mlin uporabljal elektriko.

Gradbena dela so se pričela leta 1922. Delali so največ delavci od drugod pa tudi domačini, saj jim je za zaslužek trda predla. Med njimi so bili tudi čevljarji, ki v poletnih mesecih niso imeli dovolj svojega dela. Za nošnjo dog od centrale do jezua (približno 1 km) so otroci zaslužili po 1 din.

Graditev 900 m dolgega lesenega cevovoda je prevzela dunajska firma Pittel, Brausenweter.^{15a} Že medtem se je pokazalo, da je izbrano za centralo neugodno mesto,¹⁶ saj je voda večkrat odplavila in poškodovala gradbene naprave in cevovod, zato so bili stroški graditve zelo veliki. Znašali so sedem milijonov dinarjev.¹⁷ Več prevzemnikov je pred dovršitvijo prevzetih del šlo v stečaj. Novi prevzemniki so pričenjali delo na novo po svoji zamisli. Poleg premajhnega strokovnega nadzorstva del so na dražitev vplivale tudi gospodarske razmere. Zaradi inflacije je bila dobava strojev iz tujine vedno dražja in treba je bilo najemati kredite, saj so družabniki že izčrpali vse svoje prihranke. Toda prišlo je tako daleč, da Mestna hranilnica ljubljanska kljub jamčenju članov Električne in gospodarske družbe ni hotela več dajati posojila, dokler ni dobila potrdila, da je projekt strokovno neoporečen¹⁸ in bo predvidoma finančno rentabilen.

Elektrarna je izrabljala 22 m vodnega padca s štirinšestdeset metrov dolgega, 15 m širokega in 5 m visokega jezua, vendar vodne razmere niso bile najbolj ugodne, saj je pretok znašal le 0,75 do 2,47 m³ na sekundo. S polno zmogljivostjo je mogla obratovati le 7 mesecev na leto. Od jezua do centrale je bil napeljan skoraj nad 1 km dolg cevovod.¹⁹ Na Vrhniko je bil napeljan daljnovod z napetostjo 10.000 voltov preko Dobračeve, Smrečja in Podlipe, saj je letno mogla proizvesti od 2 do 2,5 milijonov kWh.²⁰ Centrala je imela gene-

Turbina iz žirovske elektrarnice
Fot. M. Stanonik, 1979

Stavbica električne centrale iz l. 1912 v Zireh
in voda
Fot. M. Stanonik, 1979

Otvoritev elektrarne pri Fužinah v nedeljo, 13. 10. 1924

Lastnik fot. Janez Zakelj

rator I z obtežbo 4 amp. pri 3000 V, ki je bil kupljen pri podjetju ELIN, turbina 218 KS za njegov pogon pri ljubljanskih Strojnih tovarnah in livarnah. Ta turbina in regulator sta v začetku slabo delala. Turbinski končni ležaj se je med obratom segreval in morali so ga preurediti. Regulator pa je večkrat odpovedal, ker pred sestavo ni bil dovolj očiščen. Drugi stroji so bili po izkušnjah strojnikov²¹ zelo dobri. Generator II do 5. aprila 1925 ni obratoval, ker tega ni dovolil njegov dobavitelj, podjetje AEG z Dunaja, zaradi neplačanega računa zanj. Turbino zanj s 300 KS je dobavila firma JM Voith St. Pölten, Avstrija.²²

Elektrarna je bila svojemu namenu slovesno izročena v nedeljo, dne 13. oktobra 1924.²³ Tedaj je v svojem govoru med drugim dejal župnik J. Logar: »Sora, sedaj smo te ujeli v past, ti nam boš služila...«²⁴ Redno obratovanje elektrarne pa se je pričelo 1. novembra 1924.^{24a}

Ko je bil objekt z največjimi težavami dograjen in bi se vanj vložena denarna sredstva vsaj predvidoma ravno začela vračati, da bi družabniki mogli redno odplačevati svoje dolgove in obresti zanje, so se nad Žiri zgrnile hude naravne nesreče.

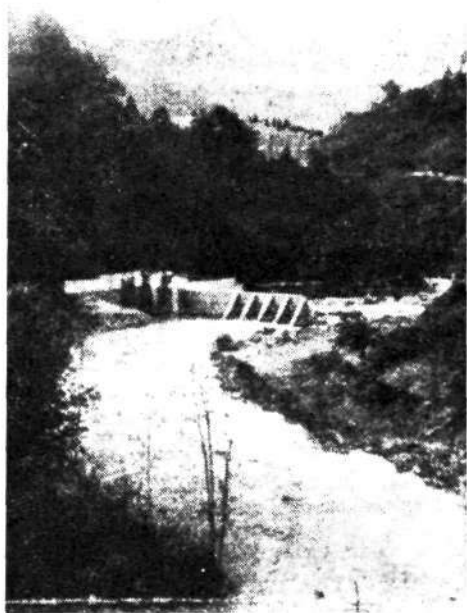
Povodnji 18. junija 1925, 27. septembra 1926
in 10. oktobra 1926

Tedanje dnevno časopisje je o povodnji v Žireh poročalo naslednje:

Po hudem dežju se je okrog sedme ure zvečer 18. junija 1925 v kotu Vrh (Sv. trije kralji) — Rovte utrgal oblak. Proti osmi uri zvečer je vodni naval dosegel Ziri in proti deveti uri je stala voda ponekod do 1,5 m visoko na cesti in vdrla

v kleti in stanovanja. Ob pol enajstih je naenkrat ugasnila elektrika in tema je navdala žirovsko prebivalstvo s strahom, da je povodenj podrla električno centralo. Kmalu se je pokazalo, da je bil strah upravičen. Voda je nosila s seboj drevje in kamenje in nanekla na vrtove, njive in travnike gramoza do 1 m visoko, tako da so predstavniki oblasti ob obisku²⁵ obljubili, da bodo poskrbeli za vojaštvo, ki bo očistilo njive in travnike naplavin. Napravila je škodo pri Jakobu Demšarju, Antonu Grošlju in Antonu Primožiču, posebno je pustošila ob Primožiča do stare žirovske cerkve, kjer je bila poškodovana vsaka hiša; podirala je betonske ograje, z globokim jarkom razdrila cesto in skoraj da ni odnesla mostu. Kraji od Žirov proti Rovtām, posebno okrog Vrha (Sv. treh kraljev) so imeli veliko škodo tudi zaradi toče.²⁶ Država je za pomoč poplavljenecem namenila 500.000 din.^{26a}

Komaj so si Žirovci opomogli od prve velike povodnji, je prišla druga, ki ji dotlej ni bilo primerjave. Poplave, ki so po nekajdnevem deževju 27. septembra 1926 zajele ljubljansko okolico, Polhograjsko hribovje in Poljansko dolino, so najhujše zajele Žiri, nad katerimi se je spet utrgal oblak. Posledica tega je bila, da je voda poplavela in zalila velika področja obdelovalne zemlje, podirala hiše in gospodarska poslopja in odnesla številne mostove, mline in druge zgradbe. Škoda je bila še toliko večja, ker je voda vdrla v kleti in skladišča in uničila pretežni del shranjenega pridelka in trgovskega blaga.²⁷ Odlomki iz tedanjega dnevnega časopisja dokaj nazorno predstavljajo položaj tistih dni: »Tragedija se je pričela s požarom pri posestniku Ivanu Seljaku, p. d. Homcu v Stari vasi... Grozni in ogromni plazovi so drčali s hribov v doline ter zajezili struge vseh potokov, ki so bili mahoma zasuti. Potok Račeva je divjal z veliko silo ter poleg že omenjenih plazov uničil in odnesel hišo Janezu Lukančiču v Račevi ter vse mostove na cesti Stara vas—Nova vas—Račeva—Smrečje. Potok Tomincova grapa je porušil in odnesel hišo posestniku Francetu Jerebu ter mu vse zasul. Potok Plastuhla je odnesel in podrl hišo Jakobu Erznožniku v Novi vasi, druge pa je izpodkopal ter v kratkem času poplaval in zasul polja in njive Nove vasi ter drl čeznje proti Stari vasi naravnost v hiše in hleve ter odnašal s seboj vse, kar je dosegel, Jakobu Mrlaku v Novi vasi je podrl hišo in jo deloma odneslo, Lovretu Bogataju pa porušilo električno napravo in jez ter kozolec. Hiša Ivana Demšarja je tudi že izpodkopana ter se sedaj ruši en vogal.

Podrt betonski jez za električno centralo na Fužinah po povodnji 18. junija 1925.

Reprodukcija iz mesečne priloge (Nove Domoljubne podobe) »Novega Domoljuba«, 15. julija 1925, št. 6-7

Potok je divjal s podvojeno silo. Celi gozdovi so s plazovi zasuli strugo, v dolini pa so vsa polja in njive zasute in pokončane. Slika je grozna. Vsa ravnina od Osojnice pa do konca vasi Sela je eno samo veliko jezero.

Najstrašnejše pa je divjal potok Zabrežnik. Odnesele je hišo Mariji Tolarjevi v Zabrežniku, Ivanu Grošlju na Selu št. 4 hišo, Matiji Cankarju je velika voda odnesla mlin z vso napravo in mizarskimi stroji ter skladišče za les in velik čebelnjak ter del hiše, ostali del pa je v nevarnosti, da se poruši, ker ni moč vode odbijati in odpeljati, ker še vedno dežuje. Francetu Starmanu je odneslo kovalijo z vsem orodjem, Antonu Oblaku novozgrajeno hišo, Andreju Nagliču hišo, Rudolfu Ovseniku hišo in kozolec. Prej v blagostanju živeči gostilničar je naenkrat revež brez strehe. Ivanu Poljansku je porušila in odplavila voda kovačijo in jez ter vso vodno napravo, preurejeno šele po lanski povodnji, dalje mlin in gospodarska poslopja, njegova hiša pa je v nevarnosti, da jo voda izpodkoplje, ako ne bo nehala deževati. Tudi hiša posestnice Marije Poljanšek se lahko vsak trenutek zruši. Josip Oblak je izgubil hišo z gospodarskimi poslopji vred, o usodi njegove družine ter živine pa ni moč govoriti še ničesar zvedeti, ker ni nobene zveze.^{27a}

Ivanu Kržišniku na Selu št. 10 je plaz vrgel hišo z vso opremo in živino v Soro. Rešili so si samo golo življenje. Isto tako Simonu Burniku, kovaču na Selu št. 27. Njemu je plaz odnesel hišo s kovačijo in z vsemi stroji, tako da se niti ne ve, kje je poprej stala. Sploh je vse navedene stavbe z malo izjemo tako zasulo in odneslo, da ni o njih ne duha ne sluha. S hribov in vrhov so od vseh strani ves dan grmeli zemski plazovi v nižavo in zapirali vodi pot. Pustili niso nikjer nobenega zelenja, videti je sam nasip in kamen, vse je pokončano in zasuto. Cesta na Skofjo Loko je zaradi porušeni in odneseni mostov za promet na vsej progi zaprta, ker so se velikanski plazovi nagrmadili na cesti v taki ogromni množini, da niti pešci ne morejo priti skozi. Plazovi pa se še vedno udirajo. Le cesta Ziri—Logatec je sposobna za promet, a še ta samo za pešce.

Posestniku Ivanu Seljaku na Ledinici je podrlo hlev, njega pa zasulo in odneslo ter so ga šele naslednjega dne našli mrtvega. Posestnici Frančiški Bogataj je porušilo kozolec ter zasulo vse polje Ledinice z gramozom.²⁸

V vasi Osojnici, ki je že v zasadenem ozemlju, je grozno razdejanje. Pos'opje italijanske obmejne straže je zaradi plazu silno poškodovano, dalje tudi hiša g. Brodnika. Dalje so usadi in plazovi s cesto vred zdrveli k posestnikoma Mlinarju in Urbanu, katerih hiše in gospodarska poslopja so pomaknjena s prejšnjega mesta in zelo poškodovana. Ljudje so se z živino vred komaj rešili na Vrsnik.²⁹

Na kraj katastrofe je prišel sam veliki župan³⁰ in čez nekaj dni tudi sam osebno poplavljenec delil podporo Rdečega križa.³¹

Zirovci še niso prišli do sapa, ko je nekaj dni pozneje, 10. oktobra 1926 zadela Ziri nova povodenj in nadaljevala pustošenje zadnje poplave 27. sept. 1926. Ker je zadnja povodenj zasula struge, je voda vdrla v Novo vas proti hiši Jakoba Mrlaka ter je uničila njegovo privatno elektrarno. Močno je nadalje poškodovana hiša čevljarja Lovra Bogataja. Nadaljnje nesreče so bile v Snopkovi grapi, kjer je voda odplavila del hiše posestnika Ivana Jereba. V dolini Račevi pa so bili najbolj prizadeti kmetje Bogataj, Podobnik, Jereb, Novak in pa stari Urbanček.

Potok Plastuhla je uničil še tisto, kar je ostalo po zadnji povodnji. V Stari vasi je tekla voda skozi poštni urad. Več hiš, tako Hafnerjeva (= Bačnerjeva), Dolenčeva in Demšarjeva je v vodi, a tudi k raznim drugim poslopjem je dostop onemogočen. Posestniku Burniku je zadnjič povodenj odnesla hišo, tokrat pa še kovačnico. V celi tamošnji soseski je od štirinajstih hiš le še šest na svojem mestu.

Močno narasla Zirovnica je vdrla v vas Soro ter uničila posestvo kmeta Seljaka, p.d. Albrehta (= Albrahta). Poleg omenjenih posestnikov pa je še cela vrsta drugih Zirovcev, ki so utrpeli tudi po tej povodnji veliko škodo.³²

13. 10. 1926 je objavilo Jutro Nužno prošnjo za opustošeni kraj Ziri.³³ iz katerega povzemamo odlomek o ocenitvi škode: »Vode, ki so nastale zaradi utrganega oblaka in ki so deloma privrele iz zemlje, so uničile tretjino rodovitnega sveta, od okroglo 7000 ha sveta je okrog 2000 ha opustošenega. Vode in plazovi so uničili 37 stavb, izmed teh 19 hiš, poleg tega je uničenih še 7 žag in 6 mlinov. Odplavilo je velikanske množine rezanega in tesanega lesa, več glav živine, uničenih je mnogo gozdov; vsa pota do polja in gozdov so uničena. Cela vrsta družin je utrpela strašno škodo na obleki in živilih; beda pri njih je nepopisna, ker je večina njih brez sredstev za preživljanje. Od prizadetih so večinoma mali posestniki ali obrtniki, večji del jako zadolženi.

Katurjeva (Rudolf Ovsenk) razvalina na Selu pri Žireh, po povodnji 27. septembra 1926
Reprodukcija iz Novic v slikah, priloga Domoljuba, Slovenskega gospodarja in novina, nov. 1926

Razdejanje je tako strašno, da mnogi v svojem obupu niti ne mislijo več na možnost obnove svojega gospodarstva. Veliko jih je, ki mislijo na izselitev iz tega nesrečnega kraja. Toda, ko bi imeli sredstva za to! Mnogi so si namreč rešili komaj golo življenje...« Članek z istim namenom je bil objavljen tudi v Slovincu, dne 26. oktobra 1926.³⁴

Odras tedanjih jugoslovanskih in političnih razmer kaže sporočilo,³⁵ da vlada v Beogradu ni pokazala nobene pripravljenosti pomagati poplavljenecem v Sloveniji.³⁶ Vendar se je po vsem sodeč to pozneje uredilo, saj so bila samo za Žiri odobrena precejšnja denarna sredstva za ureditev hudournikov,³⁷ po nekaterih cenitvah kar 8,3 milijarde starih dinarjev.³⁸

Škoda na vodni elektrarni Žiri, obnovitev objekta in njegov prehod v državno upravo in last

Ob povodnji 1. 1925 je popustil jez na Fužinah in desno polovico je narasla voda odnesla, ostanki jezu so bili raztreseni daleč dol po Poljanski dolini. Dovodne cevi, ki so vodile čez strugo k centrali, so se pretrgale in centrala je ostala brez vodne sile,³⁹ zato je bilo obratovanje prekinjeno do 1. nov. 1925. Takrat je bil priklopljen tudi daljnovod 10 kV do Vrhnike. Dne 6. nov. 1925 je voda ponovno pretrgala provizoričen jez, ki je bil narejen v naglici. Delo je bilo spet prekinjeno do 29. nov. 1925, jez pa je bil popolnoma dograjen 5. dec. 1925. Januarja 1926 se je oddaja energije povečala na 18 amperov, ker je na Vrhniki pričela obratovati nova tovarna usnja.

Ob katastrofalnih poplavah naslednje leto je bil jez poškodovan le neznatno, raztrgalo in odneslo pa je cevovod, ker je bil položen prenizko nad vodo. V centrali je stala voda do 80 cm visoko, vendar so stikala in stroji ostali nepoškodovani, odneslo je le del stanovanjskega poslopja pri centrali in vse orodje iz delavnice.⁴⁰

Časopis Slovenec še piše bodrilno, da je žirovska elektrarna težko preizkušnjo to pot dobro prestala: da je sicer utrpela veliko škodo, a če ji zagotovijo primerno in poceni posojilo in če si ji posreči tok, kolikor ga ji bo ostajalo, spraviti na trg, npr. v Ljubljano, bo v nekaj letih na nogah.⁴¹ To pisanje pač ni upoštevalo realnih dejstev. Žirovci niso več imeli sredstev za obnovitev. Ne le, da so bili zadolženi že od prej, hude povodnji so ogrozile njihov življenjski obstoj nasploh, saj je časopisje pisalo, da Žirov sploh ni več,⁴² ker je bila žirovska kotlina zaradi povodnji gospodarsko malone uničena. Poškodovale ali uničile so njihove domove, obdelovalno zemljo, živež. Tudi za oddajo energije iz fužinske centrale ni bilo nobene prave možnosti, ker so se posamezniki in podjetja bali pristopiti k družbi, ki ji je grozil polom.⁴³

V stiski se je Električna in gospodarska družba v Žireh obrnila na ljubljansko bansko upravo,⁴⁴ naj prevzamejo elektrarno Žiri Kranjske deželne elektrarne (= KDE)⁴⁵ in po daljšem in vsestranskem posredovanju⁴⁶ je država leta 1928⁴⁷ prevzela jamstvo za tri milijone novega posojila, ki je bilo potrebno za obnovitev elektrarne, čeprav je dolg zanjo znašal že 11,5 milijona din.⁴⁸ Obnovitvena dela je prevzelo podjetje Obnova in so bila končana 31. marca 1928.⁴⁹ V decembru leta 1928 je obtežba narasla že na 40 amperov, v letu 1931 pa do 48 amperov čez dan, medtem ko je bila ponoči le 6–15 amperov.

Dne 1. januarja 1933 so montirali števec za daljnovod in registrirali oddajo do 500 kWh dnevno, novembra 1933 pa so oddajo dvignili že na 1300 kWh dnevno. Do leta 1926 so opravljali delo trije strojniki, nato le dva, do novega leta 1933 pa spet trije.⁵⁰

Po daljšem posredovanju bana dr. Marušiča⁵¹ je bilo odločeno, da so elektrarno Sora—Fužine prevzele KDE, in sicer tako, da so jo leta 1933 kupile na javni dražbi za 1,5 milijona din⁵² in se s tem otesle nekaj manjših upnikov, hkrati pa so prevzele tudi 4,7 milijona din njenih bremen pri Mestni hranilnici ljubljanski (= MHL) in Kranjski hranilnici (= KH), ki se je pozneje preimenovala v Hranilnico Dravske banovine (= HDB).

Ob prehodu v državno upravo in last je bilo na fužinsko centralo priključenih 25 km daljnovoda 10 kV, 6 transformatorskih postaj in z Vrhniko 25,5 km krajevnega omrežja⁵³. KDE so tega leta, 1933, zgradile še vod za napetost 20 kV od Vrhnike mimo Logatca prek Rakeka do Cerknice v dolžini 32 km. Na Vrhniki so pri Lenarčičevi opekarni postavile zvezno transformatorsko postajo, ki je povezovala novi daljnovod z daljnovodom za 10 kV iz HE Žiri,⁵⁴ kjer se je proizvodnja po povezavi z vrhniškim daljnovodom leta 1934 naglo dvignila, že naslednje leto 1935 se je več kot potrojila, leta 1937 pa dosegla svoj produkcijski vrh. Leta 1940 je dajala 21,28 % skupne proizvodnje KDE⁵⁵ in bila v njihovem okviru na 2. mestu. Ker je lahko proizvedla več električnega toka, kot so ga porabili njen okoliš v Žireh z okolico, Vrhnika in kraji med Cerknico in Rakekom, saj so na tem področju letno porabili le okrog 19.000 kWh, je bila nujna povezava z drugim omrežjem KDE, s katerim so fužinsko centralo povezali leta 1935 z dograditvijo daljnovoda za napetost 20 kV med Črnučami in Vrhniko. Ta povezava je povečala možnosti za racionalnejšo izrabo njenih zmogljivosti.⁵⁶

Dne 18. aprila 1935 je pričela oddajati 2000–4000 kWh dnevno. Prvi lesen cevovod iz smrekovih dog je bil po enajstih letih že tako gnil, da ga je bilo treba zamenjati z novim^{56a} iz macesnovih dog, sicer II. kakovosti, kar je bilo

opravljeno od 1. julija do 14. avgusta 1935. Tudi izravnalni stolp za vodni pritisk (znamenita nekdanja »kad« na Fužinah!) je bil takrat nov. Vsa ta dela so stala okrog 350.000.— din.

Dne 25. maja 1935 je bila montirana nova sinhronizacijska naprava, 14. avgusta istega leta pa so dobili nove katodne odvodnike za 10 kV. V začetku junija 1936 je bila postavljena nova stikalna plošča s tremi polji za generator II in za generator I ter za daljnovod 10 kV. Oddaja električne energije je naraščala in dosegla polno zmogljivost 8000 kWh v oktobru 1936.⁵⁷ Leta 1939 so KDE zgradile še daljnovod za napetost 10 kV od elektrarne Žiri do Gorenje vasi v dolžini 4 km in postavile v Gorenji vasi transformatorsko postajo z močjo 30 kVA. Na notranjskem in žirovskem področju so zgradile v celoti 23 km daljnovodov in 30,6 km krajevnih omrežij in 4 transformatorske postaje. Tik pred II. svet. vojno so KDE imele v svojem elektro-energetskem sistemu deset obratov. Med njimi je žirovsko-notranjski zajemal elektrarno Žiri z njenim omrežjem,⁵⁸ transformatorsko postajo na Vrhniki ter daljnovod od Črnuč do Cerknice z notranjskim omrežjem.⁵⁹

Po vsem tem se vidi, da so si KDE prizadevale čim bolj izkoristiti vse možnosti, da bi se elektrarna Žiri čim bolj amortizirala in tako vračala zanjo najeta posojila. Vendar so si pomagale tudi tako, da so v Žireh zaračunavale elektriko polovico dražje kot drugod, kar jim je bilo tudi očitno dobrodošel vir za odplačevanje dolgov.

Gospodarski položaj članov Električne in gospodarske zadruge Žiri po katastrofalnih povodnjih

Po povodnjih so Žiri resnično obubožale. Bolj ali manj vse prebivalstvo so stiskale posledice hudih ujm, nemalo družin je ostalo brez strehe ali najnujnejšega za življenje. Toda to še ni bilo vse. Kar ni vzela voda, je vsak trenutek mogla požreti elektrarna. Ta nekdanji up in ponos Žirovcev.

Ker so bili do skrajnosti zadolženi, so si na vse kriplje prizadevali, da jih bančni kapital ne spravi ob vse, tudi ob streho nad glavo. Večkrat so se širile novice, da bodo šle vse zadolžene domačije na boben. Izsekavali so gozdove, prodajali zemljo, živino, imetje, toda to je bilo le kaplja v morje proti velikanski vsoti najetih posojil. Posredno je znanih nekaj takih dolžnih zneskov: 22. 3. 1924 je bilo najeto posojilo pri Kranjski hranilnici v Ljubljani v vsoti 600.000 din.⁶⁰ Istega dne sta bili pri Mestni hranilnici ljubljanski sestavljeni zastavljena listina za znesek 2.100.000 din in dolžno pismo v znesku 1.000.000 din.⁶¹ Že to zneske skupaj 3.800.000 din, kaj šele če prištejemo že omenjena posojila, ki jih je po poplavih najela država 3.000.000.— din) v svojem imenu in na račun žirovskih družabnikov. Vsote so v resnici velikanske. Žirovski družabniki pa so bili zadolženi tudi drugod, npr. pri Žirovski hranilnici in posojilnici na Dobračevi, pri imovitih zasebnikih tja do Ljubljane; iz Italije so menda dobili posojilo celo v lirah. Za primerjavo: srednjevelika hiša je takrat stala 30—40.000.—din, krava 1.000.—din. Kljub nemajhnim družinskim in osebnim dramam niso vrgli puške v koruzo in vztrajno so si prizadevali olajšati si svoj položaj tudi po uradni poti, z gospodarsko-racionalizacijskimi predlogi.

Po daljšem dogovarjanju je leta 1928 država prevzela 60 % jamstvo od celotne vrednosti najetih kreditov pri MHL, ki je bila glavni upnik in izterjevalec dolgov, medtem ko je 40 % te vsote še vedno bremenilo nekdanje člane Električne in gospodarske družbe Žiri.⁶² Dne 28. oktobra 1928 je bilo v Žireh

posvetovanje o ureditvi medsebojnih obvez porokov, na katerem je bila določena prioriteta listina upnikov, po kateri naj bi bila za vračilo dolga najprej na vrsti država, tj. oblastni odbor, KH, MHL, II. skupina porokov in nazadnje I. skupina porokov. Poroki so sprejeli dogovor, da tak odplačilni vrstni red velja pod pogojem, da »II. skupina porokov odveže I. skupino obveze regresne pravice, ki so jo dali II. skupini poroki I. skupine, (to je obvezna izjava z dne 4. 9. 1924),⁶³ kar pomeni, da so tedaj poroki I. skupine dali izjavo, da bodo porokom II. skupine povrnili to, kar ti ne bi mogli izterjati od dolžnika, tj. od Električne in gospodarske družbe Žiri. Na omenjenem oktobrskem sestanku so se poroki II. skupine, da bi olajšali položaj I. skupine, torej odrekli pravici zahtevati od njih poplačilo tega, kar ne bi izterjali od omenjene žirovske družbe.⁶⁴

Družabniki so nekaj let še poskušali vztrajati, saj so prvotno predvidevali, da bo država imela svoj delež pri elektrarni le toliko časa, dokler ne bi povrnili posojila, ki ga je na svoj račun najela za ime elektrarne,⁶⁵ vendar je, tudi zaradi slabšanja gospodarskih razmer sploh, njihov položaj postajal nevzdržen in predlagali so takšni banski upravi v Ljubljani, naj prevzame elektrarno v celoti v svoje roke, nje pa oprosti vsakršnih obvez.⁶⁶

Iz dopisa še dolžnih porokov⁶⁷ takratnemu banu Dravske banovine dr. Marušiču je videti, kaj vse so poskušali, da bi se rešili dolgov: 1. predlagajo — če zadevo prevedemo v današnji ekonomski jezik — izkoriščanje notranjih rezerv centrale 2. naj banovina centralo kupi in s tem prevzame vsa njena bremena. V tem drugem primeru se odpovedujejo vsem pravicam, ki izhajajo iz nadaljnjih dohodkov elektrarne in so pripravljeni zgubiti vsa sredstva, ki so bila dotlej vložena vanjo.⁶⁸

Referatu podeželskih elektrarn pri upravi Dravske banovine v Ljubljani je bilo pozneje napisano podobno pismo s konkretnimi predlogi za rešitev njihovega problema. Naj govori pismo samo: »Vsled navedenega vas gospod referent najljubnejše naprošamo, da blagovolite ukreniti in odrediti vse, kar je potrebno in primerno, da se naš brezupen položaj omili in se nam omogoči obstoj in eksistenca na naših domovih. Na tozadernem sestanku dne 3. septembra smo sklenili poroki prositi in predlagati banski upravi, da nam pomaga na sledeči način:

1. Centralo naj kakor hitro mogoče potom daljnovoda zveže z daljnovodi drugih central na kaloričen pogon (Velenje, Ljubljana), da bo na ta način mogoče našo vodno centralo povsem ekonomično izkoriščati.

2. Banska uprava naj našo centralo tako dolgo drži v lastni upravi in izkorišča, da se poplačajo obstoječi dolгови, v kolikor jih niso upniki odpustili. Predvsem naj bi banska uprava prevzela sledeče družbene dolge, pri katerih so poroki vezani:

A. dolg pri Banski hranilnici.

B. dolg zasebniku Andreju Kajzerju v Št. Vidu.

C. dolg pri Hranilnici in posojilnici na Dobračevi r. z. z n. z.

D. dolg pri Mestni hranilnici ljubljanski pa naj bi se omilil v toliko, da bi sedanji obvezniki plačevali 30 do 50 % tega, kot sedaj plačujejo, kajti toliko bi mogoče še prenesli nekteri z odprodajo nepremičnin, zaslužkom ali izposojilom drugod. Popolnoma nevzdržno pa je sedanje plačevanje 40 % od celotnega dolga pri Mestni hranilnici. To je razumeti tako, da bi mesto sedanjih 40 %, koje morajo poroki sedaj plačevati Mestni hranilnici, za naprej plačevali po

razmerju 15 do 20 %.⁶⁹ Pri vsej gospodarski treznosti in resnosti položaja v nadaljevanju pisma računajo tudi na človeški faktor in poudarjajo še psihološki učinek svojih predlogov.

Ko je leta 1933 država centralo res prevzela v svojo upravo in last in tudi takoj poskrbela za njeno čim večje izkoriščenje, porokom s tem niso bili odpisani vsi dolgovi. V odplačevanje jim je ostalo še 13 % prvotnega dolga— vendar je bilo tudi to zanje prehuda obremenitev, zato so 20. januarja 1935 pisali na bansko upravo novo pismo, v katerem prosijo za odpis tudi tega deleža.⁷⁰ Iz pisma veje poleg stvarnega ugotavljanja razmer za nastali položaj tudi nemalo resigniranosti, kar je razumljivo, saj se je reševanje njihove eksistence vleklo desetletje in čez. Da položaj v resnici ni bil rožnat, dokazuje priloženi opis gospodarskega stanja dolžnikov, ki so leta 1935 MHL dolgovali še 625.000.— din in zaostale obresti od 1. 1. 1932 dalje.⁷¹

Opis gospodarskega in socialnega položaja dolžnikov in njihovi dolgovi leta 1935⁷²

Zap. št.	Gospodarski položaj	Socialni položaj	Prvotni dolg MHL	Dolg MHL leta 1935	Drugi dolgovi zaradi elektr.	Pripombe
1	kmet, 40 ha gozd izsekan	umrl	278.156.—	100.000.—	83.295 10.000.—	dediči
2	kmet, 23 ha posledice poplav!	10 za delo nezmožnih oseb (7 otrok)	190.863.—	68.450.— in obresti	14.000.— 30.000.—	za elektrarno vložil 130.000.— v gotov., izsekal gozd.
3	kmet, 13 ha prevažanje lesa	4 nepre- skrbljeni otroci	108.930.—	34.000.—	22.000.— 18.000.—	gozd. inven- tar izčrpale dajatve za elektr.
4	kmetija majhna, prevažanje	4 nedo- letni otroci 1 preužitkar	43.832.—	18.000.—	12.000.— 12.000.— 9.000.—	
5	bajtar, mizar	4 otroci 40 % invalid	58.832.—	18.000.— in obresti	20.000.—	
6	čevljar	ni podatkov	55.113.—	22.000.—	5.000.— 60.000.— 3.000.—	drugi dol- gov MHL 45.000.—
7	hišica, priložn. dela	ni podatkov	14.426.—	4.455.— in obresti	6.000.— 1.000.—	
8	čevljar	5 otrok in mati	45.682.—	nad 17.000.—	20.000.—	
9	čevljar	4 otroci	48.825.—	nad 18.000.—	ni po- datkov	
10	nestalni dehodki	številna družina	56.000.—	20.000.—	ni po- datkov	
11	zapuščina 56.000.—	umrl	106.528.—	34.000.—	ni po- datkov	dediči
12	kmet, 20 ha gostilna	umrl	234.880.—	80.000.—	ni po- datkov	dediči

Zap. št.	Gospodarski položaj	Socialni položaj	Prvotni dolg MHL	Dolg MHL leta 1935	Drugi dolgovi zaradi elektr.	Pripombe
13	kmet, sodna ocenitev posestva na 35.000.—	bolan, 2 otroka	355.093.—	130.000.—	nad 30.000.—	
14	čevljar	star, žena bolehn	14.425.—	4.000.—		
15	kmetija srednja	9 otrok, 2 preužitk.	86.683.—	25.000.—	38.000.— 12.500.—	
16	kmetija srednja v hribih	ni podatkov	245.013.—	72.000.—	100.000.— 30.000.—	
17	trгоvec	ni podatkov	155.676	nad 70.000.—		500.000 za blago

Uprava občine Žiri je potrdila točnost navedenih podatkov 22. 1. 1935⁷³ in se pridružila prošnji za razbremenitev dolžnikov. Pričujoča razpredelnica nam predstavlja gospodarski in socialni položaj posameznih dolžnikov le shematično, predvsem njihovo finančno stanje, zanemarlja pa konkretne okoliščine in dejstva — npr. da na Žirovskem niso kaj prida pogoji za kmetijstvo, posledice poplave, nestalni zaslužek čevljarjev zaradi takratne deloma še sezone narave tega dela itd. — na katere pa je v omenjenem dokumentu vsakič posebej opozorjeno in tudi vsakič znova ugotovljeno, da je nadaljnje odplačevanje nemogoče.

Kako mučno in naporno je bilo za vsakega dolžnika posebej reševanje vprašanja, kje dobiti denar za stalne terjatve upnikov in njihove opomine in se izmikati tožbam, je mogoče vsaj približno razbrati iz ohranjene tovrstne korespondence enega od njih⁷⁴ s KH in MHL.

Po zadolžnici pri KH z dne 22. 3. 1924 so ji žirovski družabniki dolgovali 600.000.—, od česar je odpadlo na XY 30.000.—.⁷⁵ Prošnjo, da bi mu bil ta dolg odpisan, KH ni sprejela, pač pa je znesek znižala na 20.000.—.⁷⁶ Po ohranjeni dokumentaciji je mogoče ugotoviti, da je KH sprejela poravnavo,⁷⁷ tj. dolžnikom je spregledala 60 % dolga in terjala od njih le 40 % v razmerju vrednosti njihovih posestev. Pri tem je dala na voljo dve možnosti: 1. v primeru, da bi dolžnik plačal dolg v 14 dneh po 6 % obresti, začevši s 1. 7. 1930 do dneva plačila, jim je bila pripravljena odbiti še 15 % dolga; 2. sicer tega 15 % popusta ni bilo, vendar je dolžnik mogel sam določiti zneske zaporednih polletnih obrokov prav tako začevši s 1. 7. 1930. Nato sledi ostra klavzula: »Če bi posameznega obroka ne držal, ne velja ta poravnava in ima KH pravico, da zahteva plačilo cele sroje terjatve temeljem dolžnega pisma brez kakršnegakoli popusta.«⁷⁸

Toda veliko je tudi tako ni moglo zlestiti na zeleno vejo in v obravnavanem konkretnem primeru je bil dosežen sporazum, da XY poravna namesto vseh din 9.300.— (= 40 % od celotnega dolžnega zneska po poravnavi) samo 1 2, tj. 4.650.— din, vendar s pogojem, da bo ta znesek plačeval v 9 zaporednih letnih obrokih po 500.— din in v 10. obroku 150.— din. Po natančnih določbah o plačilnih rokih in obrestih postavlja upnik dolžniku naslednji oster pogoj:

»Kadar bo vse to v redu plačano, bomo odvezali (XY) od poplačila druge polovice z Din 4.650.—. Ako se pa eden teh obrokov ne bi plačal točno, zapade ves popust in bi mi izterjali od (XY) vseh Din 9.300 s 6 % obrestmi od 1. 7. 1930 do dneva plačila, in sicer za primer, da bi prišlo med njim in nami do poravnave v smislu naše ponudbe z dne 23. junija t. l.; za primer pa, da bi ne prišlo do odnosne poravnave, pa po našem prevdarku eventuelno tudi ves dolg od Din 774.880.— z 7 % obrestmi od 1. 7. 1930 dalje do dneva plačila.

Pozivljamo Vas, da nam tekom 8 dni javite, da sprejmete le-to ponudbo...⁷⁹ Po vmesnem premisleku in odlašanju⁸⁰ je XY pristal na ponudbo.⁸¹ Toda 7. 7. 1931 je že prejel opomin.⁸² Očitno anuiteta za l. 1931 še ni bila plačana do 22. 8. 1931, ker je s tem datumom odposlan dopis z opominom za njeno plačilo in specifikacijo:

1) glavnični obrok	Din 500.—
2) 6 % obresti od ostale glavnice po D 4.150.— od 1. 7. 1931	
do 1. 7. 1932	Din 249.—
3) 6 % zamudne obresti od Din 749.— za čas od 1. 7. 1931	
do 1. 9. 1931	Din 7.50
skupaj	Din 756.50

Izvolite nam ta znesek poravnati do 1. septembra t. l. tako gotovo, kakor bi bili sicer neljubo primorani izterjati te zaostanke sodnim potom.⁸³

Čez dober mesec pozneje spet sledi pismo KH, da se mu prej citirani dolžni znesek za l. 1931 odteguje v mesečnih obrokih najmanj po din 100.—, dokler ne bo poravnat, vendar so na to koncesijo pristali le izjemoma.⁸⁴ V dopisu z dne 27. 2. 1932 pa KH sprašuje delodajalca, kjer je bil XY zaposlen, zakaj ne nakazuje zapadlih obrokov iz njegovih zastavljenih dohodkov v njeno dobro.⁸⁵ Zadnje ohranjeno pismo iz te zadeve to pojasnjuje; informirani so bili, da je dolg prevzela banovina = država, in zato so računali, da poroki nimajo več obveznosti.⁸⁶

S tem se ta del konča. KH je bila očitno sprejemljiva za razloge in prošnje svojega dolžnika, saj mu je po tem dopisovanju sodeč, šla veliko bolj na roko kot MHL, s katero je potekalo podobno dopisovanje, vendar je ta reagirala ostreje, bolj uradno in poslovno.

Dne 13. 11. 1929 XY dobi sporočilo MHL, da bo 20. t. m. znašala njihova terjatev 56.900.—.⁸⁷ Vmes je le en dopis MHL, vendar za nas nepomemben, vsekakor se je zadeva reševala v korist dolžnika, čeprav v naslednjem dopisu advokat posreduje, naj XY takoj plača zapadle obresti v znesku 4.240 din, sicer ima naročilo, da proti njemu vloži tožbo.⁸⁸ Z dopisom z dne 27. junija 1934 je XY obveščen, da odpade nanj kot poroka za Električno in gospodarsko družbo Žiri »v smislu sporazuma s kr. bansko upravo Dravske banovine v Ljubljani kot definitivno določeno plačilo Din 16.629.50, val. 1. januarja 1932, oz. Din 18.840.—, val. 1. januarja 1934.«⁸⁹ Poleg tega ga opozarjajo še na plačilo zapadlih polletnih obrokov.

Kljub temu da so si dolžniki, poroki bivše Električne in gospodarske zadrage Žiri, prizadevali rešiti plačevanja dolgov,⁹⁰ obresti in tudi že zamudnih obresti zanje, se jim to ni posrečilo, kot kaže tudi nadaljnje dopisovanje med MHL in XY: V dopisu 26. maja 1937 zahteva MHL plačilo obroka 1.330.— din do 5. 6. 1937, sicer grozi, da »bomo zadevo izročili našemu pravnemu zastopniku«;⁹¹ XY je terjatev zavlekel za skoraj sedem tednov z vmesnim dopisovanjem,⁹² vendar manj uspešno, saj 22. julija 1937 že posreduje odvetnik,

ki mu preti s tožbo, XY pa si je nakopal še stroške njegove pisarne^{92a} XY ni bil od muh, saj je tako MHL kot odvetniku na dan, ko je bil zadnji čas za plačilo anuitete, odgovoril, da bo znesek nakazan do 15. sept. 1937, le da MHL podrobneje razlaga vzroke za to.⁹³ Vmesne korespondence ni do 22. 10. 1939, ko XY prosi, da bi mu MHL mesečne oz. polletne anuitete ustrezno zmanjšala, in sicer na 250.— din mesečno oz. 1.500.— din polletno, pri čemer se sklicuje, da so na podobno prošnjo ugodili tudi dvema drugima porokoma, ki sta dolžna približno enako,^{93a} na kar MHL pristane,⁹⁴ le da določi znesek 350.— din.

Sledita samo še dva dopisa MHL. Nadzor nad dolžniki ni prenehal niti v vojnem času, kot kaže dopis z dne 22. dec. 1941, ko MHL spet opozarja na zaostanek pri odplačevanju, hkrati pa daje navodila za nov način plačevanja, kakršen je bil v veljavi med dvema okupatorskima državama, takratno Italijo in Nemčijo. V prilogi mu je poslala tudi prevod dopisa v nemščino, ker da ga bo verjetno potreboval za pridobitev deviznega dovoljenja,⁹⁵ Žiri so spadale pod nemško, Ljubljana pa pod italijansko okupacijsko oblast.

Naslednji, zadnji, dopis v tej zvezi je iz l. 1946; MHL poroča XY, da znaša njegov dolg pri njej vsega skupaj še 3.130.— din in da mu bodo, ko bo dolg plačan, izstavili izbrisno pobotnico.⁹⁶ Tako se je v tem primeru končala 20-letna drama, ki je tekla od leta 1925 naprej.

Fužinska centrala v luči lokalnih gospodarskih interesov in družbenih odnosov

Čeprav se je v prvi četrtini 20. stoletja v Žireh že dodobra utrdilo čevljarstvo,⁹⁷ ni naključje, da je prva žirovska elektrarna na Dobračevi nastala na pobudo članov zadruga, ki so upravljali z mizarsko delavnico, žago in opekarno. Bolj kot za čevljarje, ki so še nekaj desetletij vse delali na roko, je elektrika prihajala v poštev za pogon mizarskih in kmetijskih strojev (motorji, slamo-reznice, »sekularji«). Ideja za večjo centralo, ki je dokončno dobila svojo lokacijo na Fužinah, je imela sprva pred očmi predvsem »kritje domačih potreb« in verjetno so inženirji vplivali na to, da so načrti postali veliko-poteznejši in odločitve daljnosežnejše. Tako vsaj se dá sklepati iz pojasnjevanja prizadetih porokov, kako se je vsa stvar začela: »V obmejni občini Žiri je bila že pred vojno (= I. svetovno v.) močno razvita domača obrt, predvsem čevljarstvo in čipkarstvo, ker poljedelstvo ni nudilo dovolj sredstev za preživljanje gosto naseljenemu prebivalstvu. — Primorano je bilo iskati zaslužka v pohištvni industriji in je vsled tega umevno, da je vzklikla misel za zgradbo večje električne centrale, ki bi nudila tok za razsvetljavo in pogon poljedelskih in obrtnih strojev.

Ker je v kraju dosti vodnih strmcev, kjer se z razmeroma majhnimi stroški dá zgraditi vodna električna centrala, so podjetnejši občani na pobudo tehnikov-inženirjev pričeli z akcijo ter ustanovili družbo, koje namen je bil gospodarski podvig Žirov in okolice. — Sami so bili previdni in se niso hoteli spuščati v prevelik riziko, toda nevešči inženirji so slikali in računsko dokazovali, da ni niti najmanjše nevarnosti in da je amortizacija sijajno zasigurana. Izgotovili so več načrtov in proračunov ter stavili zelo ugodno ponudbo...⁹⁸

Tako optimistične napovedi o možnostih zaslužka, ki ga bo dajala centrala, niso dobile svoje podpore le pri domačinih, ki so potrebovali pogonsko silo za svoje stroje, predvsem v lesni obrti, ampak tudi pri bolj podjetnih in petičnih, ki so računali, da se jim bo v centralo vložen denar bogato vračal, stotero povrnil, saj so že od začetka nameravali elektriko prodajati tudi na

Vrhniko. Ni šlo torej le za govorjenje fantasta, ampak v tem gospodarskem računu utemeljeno prepričanje nekega gospodarja, katerega besede so se ohranile do današnjih dni: *»Ko bo to enkrat zabrenčalo, se bomo pa z avtom vozili.«* Druga varianta ima poleg ironično poanto: *»Ko bo posvetilo, se bomo pa v kočijah artih vozili.«* Po nekaj letih so ljudje njegovim besedam namreč ironično dodajali: *»Potem se je pa posvetilo v gozdovih.«* Predvsem hude naravne nesreče so bile vzrok, da se je njegova vizija kruto podrla, ko je moral tako kot mnogi drugi tudi on izsekavati gozdove zaradi dolgov.

Težko je danes preverjati, kaj vse je bilo pravi vzrok za tako nesrečen konec tega žirovskega podjetja, vsekakor pa ni bil le en sam, ampak so prepleteni med seboj nestrokovnost, neugodne gospodarske razmere in višja sila — povodnji. Če je bilo že od vsega začetka jasno, da lega za jez in centralo nista najbolj primerna, bi se bilo še toliko bolj treba potruditi za ustrezen gradbeni material in strokovni nadzor opravljenih del, vendar je iz pogovorov na to témo razbrati, da po tej plati bržkone marsikaj ni bilo v redu.⁹⁹ Drug razlog za povečevanje stroškov daleč nad predvideno mejo, je bila rastoča inflacija, ki je višala cene uvoženih strojev in druge tehnične opreme. Tudi siceršnji gospodarski položaj v tistem času ni bil najbolj ugoden, saj je že bila v zraku in pred vrati splošna gospodarska kriza. Članom družbe je zmanjkovalo denarja in iskali so nove člane in poroke za kritje najetih posojil. Težko je reči, ali jih je bilo res kar osemdeset tako ali drugače vključenih v zadevo. Sodobniki se spominjajo le, da so nekateri pristopili zaradi nepoučenosti in tudi lahkovernosti. Še danes ni komursibodi blizu poslovanje z menico, kaj šele v tistem času. In ko so komu, tudi v gostilni ob kozarcu vina predlagali, da naj podpiše, da to tudi storil; ne da bi premislil, ali se mu to splača ali ne. Niti ne le iz solidarnosti, ampak tudi iz ponosa, da je vsaj imensko udeležen pri tako pomembni stvari, pod palcem je pa tudi nekaj. Vsekakor so si tisti, ki so bili s stvarjo bolj seznanjeni, trudili pridobiti bogate poroke, tako je npr. povratnik iz Amerike dal kar dolarje, medtem ko je drugi, iz Francije prošnjo za poroštvo odklonil. Nekateri so se podjetju pridružili po sorodniški liniji: pregovoril, povabil ga je sorodnik. K neki hiši je prišlo dvanajst družabnikov: *»Saj ni treba nič dati, samo podpisati.«* Toda trgovci ponavadi vedo, kaj je menica, in s podpisom v tem primeru ni bilo nič.

Polagoma so se ljudje zavedeli, kam vodijo ti podpisi, kar je ena od gospodinj slikovito komentirala: *»Naša hiša že plava v fužinskem jezu.«* Marsikdo je prišel v past, da sam ni dobro vedel, kdaj.

Prejkone bi se še vse srečno izteklo, če bi ne bilo povodnji. Tako pa so te pretrgale vse upe *»ljudi, ki so imeli dobro voljo napraviti nekaj splošno koristnega in s tem pomagati celemu okolišu do večjega blagostanja, pa so bili pri tem na celi črti nesrečni. Ker so jim naravne katastrofe, ki se le na stoletja ponavljajo, uničile njihove naprave in odnesle prihranke dolgih desetletij.«*¹⁰⁰ Moški so jokali, ko so zvedeli, da je voda na Fužinah odnesla jez.

Pomagalo ni niti hudovanje na župnika Logarja ali V. Poljanška, ki sta se že od vsega začetka delu za novo elektrarno najbolj zavzeto posvečala, svetovnonazorsko sicer vsaksebi, toda gospodarsko vsaj podobnih, če ne enakih misli; *»Ves čas sta imela ene sestanke zaradi te elektrike.«*¹⁰¹ In tako so jima sledili tudi njuni somišljeniki — v upanju na uspeh in zaradi zakonitosti dogajanja tudi v posledicah neuresničenih sanj. Tisti, ki so jamčili le z delom svojega premoženja, so se še izvlekli, toda tistim, ki so zastavili za elektrarno célo svoje premoženje, so bili izgubljeni (kot je pokazal primer spredaj).

Kmetje so izsekavali gozdove, prodajali zemljišča; čevljarji so prenehali s samostojno obrtjo, ker niso zmogli sredstev vsaj še za enostavno reprodukcijo; obstaja tudi verzija, da je župnik Logar prodal staro žirovsko cerkev, v kateri je bila potem kratek čas žaga, prav zato, da bi se rešil teh do'gov. Menda so ga ponoči hodili klicat in prosit, naj jim pomaga pri ljubljanskih oblasteh izslovati zanje ugodno rešitev, da bi »ne bili prodani«. Tudi otroci so bili zaradi tega prikrajšani, saj so morali pomagati staršem s svojim zaslužkom ne le priložnostno, ampak vseskozi, dokler se njihovi očetje niso izkopali iz najhujšega; pri nekaterih družinah pa je sploh breme odplačevanja pozneje padlo nanje. Nemalokje so se žene jezile, ko je bilo že prepozno, ker jim možje niso vnaprej povedali, kaj šele da bi se posvetovali z njimi o svojih odločitvah za pristop »k elektriki«. Dekleta so bila prikrajšana pri doti. Očanec je pravil: »Boš pa ti smreke imel, ko boč hčere možil«. Mati pa je govorila hčeram: »Je pa vse do zadnjega šlo gor po gmajni,« se spominja sobesednica svoje mladosti.

Žirovce je drago stal prvi, za žirovske razmere in okoliščine velikopotezni poskus akumulacije kapitala in vključitve v širši kapitalistični tok. Res je, da so bili na milost in nemilost prepuščeni tako ali drugače večim inženirjem, neizkušeni, kaj šele prebrisani v finančnem poslovanju, toda velik krivec za vso njihovo nesrečo in polom so bile tudi naravne ujme.

Tako pa sta se prvo navdušenje in zanos spremenila v popolno katastrofo. Zgubili so voljo, podjetnost in denar za nove gospodarske podvige. Nekaterim ugotovitvam, pravzaprav očitkom, češ da so člani družbe nameravali izkoristiti ljudi, drugi odgovarjajo, da je bila odločitev za centralo vendarle napredno dejanje, saj bi bila prinesla napredek v Žiri.¹⁰² Po mnenju nekaterih je tak epilog, kot je bil, vsaj za petnajst let zavrl napredek v Žireh. »Koliko strojev bi sicer prišlo v Žiri, tudi čevljarji so računali, da bodo začeli rabiti stroje, obrt bi se razvijala, Žirovci bi se lotili še marsičesa, tako se pa niso upali. Niti niso mogli. Denarja niso imeli...«. In zgodilo se je med drugim, da so nekemu trgovcu upniki odpovedali kredite, ko so zvedeli, da jamči za elektrarno s celim svojim premoženjem. Še po drugi svetovni vojni, ko se je začela ustanavljati današnja tovarna Alpina, so njeni funkcionarji imeli velike težave, da so dobili za širjenje reprodukcije bančna posojila, ker so imele banke z Žirmi slabe izkušnje zaradi predvojne elektrike. Šele, ko so imele trdna zagotovila o solidnem poslovanju podjetja, ki so jih same preverile, so začele resno obravnavati njihove prošnje.¹⁰³

In kaj je po vsem tem iz vseh koticov napaberkovanih drobcev, recimo zgodovinskih, tehničnih, ekonomskih in socioloških, še mogoče reči o tistem etnološkem vidiku, ki se sprašuje po odnosu do stvari; v tem primeru gre za odnos razpršenega in kolikor toliko socialno razplastenega vaškega okolja¹⁰⁴ do novodobne tehnične pridobitve. Posredno se to, vsaj po predvidevanju, dá razbrati iz vsega navedenega. Strnjeno pa mogoče še tole: Žirovci se novosti niso utrašili. A vsak odnos je v nečem utemeljen. Tu je šlo za spoznanje o boljših življenjskih pogojih (razsvetljava), ki se je pozneje — tudi po posredovanju bolj razgledanih in razsvetljenih — razširilo še na gospodarsko področje (profit).

In danes: le kdo še vé, ko se pelje po strmi cesti mimo Fužin v Žiri, kakšne preglavice sta povzročala Žirovcem pred petdesetimi leti jez in centrala spodaj ob Sori. Danes, ko postaja vprašanje energije vedno bolj aktualno, je morda prav, da smo se spomnili tudi na to.

1. O prvih začetkih elektrike v Žireh je zbral dragocene podatke Ivan Potočnik (1901—1977), načitan in gospodarsko napreden kmet z Dobračeve. Njegovim domačim se lepo zahvaljujem za posredovanje njegovih zapiskov. — 2. Natančen naslov družbe ni znan. — 3. Starejši ljudje v Žireh še danes govorijo v svečnih in ne o vatnih žarnicah. — 4. V primerjavi s petrolejkami ipd. svetili. — 5. Ivan Potočnik, O elektriki, rokopis. V njem navaja tudi spomine Ivana Bogataja, Zagarja, ki mu je pripovedoval, da je pri Beštrovcu na Dobračevi, kjer se je učil za čevljarja, izrabil prvo priliko in pri mojstru, ko je bil sam v hiši, žarnico odvil, da bi videl, kaj je v navoju, da žarnica tako sveti. Ker ni bilo nič posebnega, je vanj potipal še z železo n. Tedaj ga je vrglo po tleh in se je tako prestrašil, da še danes ne prime rad žarnice ali napeljave v roke. — Zapis je datiran z datumom 20. 8. 1970. — 6. Ni jasno, ali gre za kmetijske, bolj verjetno pa za potrebe omenjene mizarske delavnice. — 7. I. Potočnik, *ibid.* — 8. Za njeno posredovanje se najlepše zahvaljujem Poldetu Strliču iz Žirov. — 9. Mogoče gre za isto združbo, ki pri op. 2 še ni znana. — 10. Danes stavba ne stoji več. — 11. Kakor se spominja Vencelj Strlič iz Žirov, ki mu je pri tem pomagal, ne posebno zanesljivo. — 12. Nekateri kot glavnega pobudnika omenjajo prav njega, ki je bil, po spominu pripovedujočih, vedno poln idej, vendar se ga je pri njihovem uresničevanju vedno držala smola. — 13. V stari Jugoslaviji so bile Žiri obmejni kraj! — 13a. Za naziv družbe prim. POTRDILO o vplačnem osnovnem deležu 20.000 kron, z dne 20. avg. 1922, ki ga hrani Dane Primožič iz Žirov. — 14. Prim. Razvoj elektrifikacije Slovenije do leta 1945, Elektrogospodarstvo Slovenije, založila Tehniška založba Slovenije, Lj. 1976, str. 104. — 15. Zapisnik, sestavljen v Žireh, dne 28. 10. 1926 — shranjen v mapi Žirovska elektrika, ki jo hranijo svojci pokojnega Janeza Oblaka iz Stare vasi. Za njeno posredovanje se najlepše zahvaljujem A. Zajcu z Dobračeve. — Po izjavah informatorjev je bil med poroki tudi Leskovec, Smrekar iz Smrečja. — 15a. HE SORA — FUZINE, Kroniko podal I. strojnik Ivan Potočnik, str. 1. Tipkopis ni datiran; iz besedila je ugotoviti, da je bilo to prejkone l. 1951. Za njeno posredovanje se najlepše zahvaljujem tov. Artaču iz Kranja. — 16. Elektrifikacija dravske banovine, Spominski zbornik Slovenije ob dvajsetletnici kraljevine Jugoslavije, Ljubljana 1939, 436. Za posredovanje publikacije se najlepše zahvaljujem tov. M. Vozlu iz Kranja. — 17. Prim. op. 15a, str. 1 in op. 14! — 18. Kratak pregled razvoja Žirovske elektrarne. Priloga k dopisu z dne 20. jan. 1935 banskemu svetniku. V mapi, omenjeni pri op. 15. — 19. Mere cevovoda navajajo različno, varirajo od 900 m do čez 1 km dolžine. — 20. Janez Kos, Kranjske deželne elektrarne, Zgodovinski časopis, XXX, 1976, zv. 1-2, str. 103. — 21. I. Potočnik v Kroniki, omenjeni pri op. 15a, str. 1. — 22. Prim. 21 in op. 20. — 23. Katastrofalna poplava v Poljanski dolini in v Žireh, Jutro, 20. 6. 1926, str. 2. — 24. Te besede si je zapomnil Vinko Fortuna z Dobračeve. — 24a. I. Potočnik v Kroniki, omenjeni pri op. 15a, str. 1. — 25. Poslanca Serbec in Brodar v Žireh v rubriki Dnevne novice, Slovenec, 27. junija 1925, str. 3. — 26. Prim. op. 23. Slike s poplave v Žireh in okolice, Jutro, 28. 6. 1925, str. 3. Strašna vremenska katastrofa v Poljanski dolini, Slovenec, 20. 6. 1925, str. 2. — 26a. Prva pomoč za poplavljenice v Sloveniji, Jutro, 23. junija 1925, str. 1. Predlog Jugoslovanskega kluba za nujno pomoč prebivalstvu v dolini Žiri — Škofja Loka in Žiri — Rovte, Slovenec, 23. 6. 1925, str. 1. — 27. Janez Bedrač, Katastrofalne poplave na območju Žirov v jeseni leta 1926, Zadržnik, glasilo kmetijsko gozdarske zadruga Sora, Žiri, leto 1, št. 4, 1973, 15—18. — 27a. Po izjavah informatorjev je ta zadnji podatek pretiran. — 28. Dan groze in obupa ob Sori in v ljubljanski okolici, Jutro, 28. 9. 1926, str. 3. Na razvalinah Poljanske in Sorške doline, Jutro, 29. 9. 1926, str. 1—2. Žirov ni več. — Polhograjska kotlina jezero in puščava, Jutro, 30. 9. 1926, str. 3—4. Pod vtisi katastrofe, Jutro, 1. 10. 1926, str. 3. — 29. Strašna vremenska katastrofa, Slovenec, 28. 9. 1926, str. 1. Strahovite posledice povodnji, Slovenec, 29. 9. 1926, str. 1—2. Nepregledna škoda radi povodnji, Slovenec, 30. 9. 1926, str. 1—2. Obupna poročila iz poplavljenih krajev, Slovenec, 1. 10. 1926, str. 2. — 30. Veliki župan v poplavljenih krajih, Jutro, 2. 10. 1926, str. 3. — 31. 1. 10. 1926 je bil objavljen v Jutru Apel Rdečega križa — prošnja za prispevke za pomoč poplavljenjem v Sloveniji, str. 1. V Slovincu je bila istega dne objavljena prošnja z naslovom Pomoč Rdečega križa poplavljenjem, str. 2. Sporočilo o delitvi pomoči RK sta objavila Jutro in Slovenec istega dne, 8. 10. 1926 z istim naslovom, na isti 3. strani. — 32. Slovenec, Nova vremenska katastrofa, 12. 10. 1926, str. 3. — 33. Jutro, 13. 10. 1926, str. 3. — 34. Usmiljenim srcem, Kaj se godi doma (rubrika),

Slovenec, 26. 10. 1926, str. 3. — 35. Predlog Jugosl. kluba za nujno pomoč poplavljen-
cem Slovenije, Slovenec, 2. 10. 1926, str. 1. Zakonski predlog Jugosl. kluba za
poplavljenca, Slovenec, 7. 10. 1926, str. 1. — 36. Hude poplave so bile poleti 1926 v
drugih krajih Slovenije! npr. okrog Velenja. — 37. »Prva stvar, za Žiri ravno tako
nujno potrebna kot živež in obleka, pa je regulacija hudournikov in Sore. Brez
ureditve vodâ je druga poplava iluzorična... Prim. op. 34. — 38. Janez Bedrač,
Urejanje žirovskih hudournikov po katastrofalnih poplavah leta 1926, Zadrûžnik,
glasilo kmetijske gozdarske zadrûge Sora Žiri, št. 5, leto I, 1973, str. 21—22. —
39. Jutro, 20. 6. 1925, str. 2. — 40. Jutro, 30. 9. 1926, 3—4. I. Potočnik v Kroniki,
omenjeni pri op. 15a, str. 2. — 41. Slovenec, 1. 10. 1926, str. 2. — 42. Prim. op. 28. —
43. I. Potočnik v Kroniki, omenjeni pri op. 15a, str. 2. — 44. Glej op. 18. in op. 43. —
45. Glej op. 43. Prim. tudi op. 20, str. 79—144. — 46. Prim. op. 18. — 47. Prim. op.
20. — 48. Prim. op. 20. Ni jasno, zakaj je bilo treba najeti posojilo v znesku 3 mili-
jone din, ko I. Potočnik piše, da so obnovitvena dela stala 550.000.— din; prim. op.
43. — 49. Prim. op. 43. — 50. Prim. op. 43. — 51. Prim. op. 18. — 52. Znesek omenja
I. Potočnik, prim. op. 43. — 53. Prim. op. 16. — 54. Prim. op. 20, str. 116—117. —
55. Prim. op. 20, str. 131—132. — 56. Prim. op. 20. — 56a. »Od jeza do centrale je
napeljan 1 km dolg cevovod, ki je ena najinteresantnejših naprav v celi Jugoslaviji.
Cevovod je napravljen iz prožnega lesa. Taki cevovodi so po mnenju tehnikov zelo
pripravi za tak teren, kakor je ob Sori, ker so zelo prožni in obenem cenejši, kakor
železni.« Jutro, 20. 6. 1925, str. 2. — Ali ni to pisanje malce ironično glede na dejstva?
— 57. I. Potočnik, v Kroniki, omenjeni pri op. 15a, str. 3. — 58. V Žirovski kotlini
so imele elektriko vse vasi v ravnini: Dobračeva, Ledinica, Nova vas, Selo, Stara
vas, Žiri, medtem ko so jo vasi po hribih naokrog dobile šele po II. svetovni vojni.
Pač so posamezne domačije, ki so mogle izkoristiti padce in vodno silo bližnjih
potočkov, uredile zasebne elektrarne za svoje potrebe. Imeli so jo npr. pri Gantarju
v Brekovicah, Lipniku v Žirovskem vrhu, Seljaku v Jarčji dolini in kljub splošni
elektrifikaciji v ravnini tudi pri Modrijanu in Zvarlinu na Selu in Travnčkarju v
Novi vasi. Lep čas po II. sv. vojni je bila še tudi pri Graparju v Zabrežniku. —
59. Prim. op. 20, str. 88. — 60. Dopis Kranjske hranilnice v Ljubljani z dne
30. 11. 1929. V mapi, omenjeni pri op. 15. — 61. Dopis Mestne hranilnice ljubljanske
z dne 26. novembra 1929. V mapi, omenjeni pri op. 15. — 62. Prim. op. 18. — 63.
Prim. op. 15. — 64. Za razlago pravnega odnosa se najlepše zahvaljujem dr. Cirilu
Kržišniku iz SAZU v Ljubljani. — 65. Prim. op. 18. — 66. »Ker je oblast in z njo
banovina imela podjetja v zakupu tako dolgo, da bi se izplačala od nje investirana
glavnica, smo morali poroki prevzeti v lastno odplačevanje 40% od celotnega poso-
jila pri Mestni hranilnici. — Mi smo nekaj let, ko so bile še ugodnejše razmere,
plačevali določene nam vsote z delnim odprodajanjem našega inventarja, toda to
je postajalo čedalje bolj nevzdržno ter smo vsled tega predlagali banski upravi,
da naj prevzame centralo in omrežje v svojo last in nas oprosti vseh nadaljnjih
obvez pri tem podjetju.« Prim. op. 18. — 67. Dopis, na katerem je na koncu s
svinčnikom dopisano: Žiri, 1. avgusta 1931, podpisi vseh še dolžnih porokov. V mapi,
omenjeni pri op. 15. — 68. »Mi pa smo za ta slučaj rade volje pripravljeni se odpo-
vedati vsem nadaljnjim pravicam do družbenih naprav in zgubiti vse naše dose-
danje dajatve, akoravno so to za nas ogromne žrtve«. — Citat iz dopisa, omenjenega
pri op. 67. — 69. Uglednemu referatu podeželskih elektrarn pri banski upravi Dravske
banovine v Ljubljani, v roke g. referentu Ruehu — nedatiran dopis, vendar po
vsebini v smiselni zvezi s pravkar omenjenim. V mapi, omenjeni pri op. 15. — 70.
Dopis z dne 20. januarja 1935 porokov bivše električne in gospodarske družbe v
Žireh. — V mapi, omenjeni pri op. 15. — 71. Seznam posestnikov — dolžnikov, ki
dolgujejo zaradi električne centrale v Žireh Mestni hranilnici ljubljanski v Ljub-
ljani še znesek Din 625.000.— in zaostale obresti od 1. 1. 1932 dalje, ter kratek opis
gospodarskega položaja posameznikov. Priloga zgoraj omenjenemu dopisu. V mapi,
omenjeni pri op. 15. — 72. Imena namenoma niso navedena. — 73. Na hrbtini strani
dopisa z dne 20. januarja 1935. — V mapi omenjeni pri op. 15. — 74. Dolžnika ozna-
čujemo z označbo XY. — 75. Dopis KH, Ljubljana, 30. 11. 1929. — Vsi v tej zvezi
navedeni dopisi se hranijo v mapi, omenjeni pri op. 15. — 76. Dopis KH, Lj., 9. 12.
1929. — 77. Ni znano, ali na prošnjo porokov samih ali s kakšnim posredovanjem. —
78. Obrazec, ki ga je KH poslala vsem prizadetim dolžnikom. — 79. KH, Lj., 11. 12.
1930. — 80. Pripis na dopisu, omenjenem pri op. 79. in dopis KH, Lj., 6. 2. 1931. —
81. Dopis XY, Lj., 24. 3. 1931. Odtlej je HK preimenovana v Hranilnico Dravske
banovine. — 82. Prvi obrok bi pač moral plačati do 1. 7. 1931. Prim. dopis KH = HDB,

Lj., 7. julija 1931. — 83. Dopis HDB prej KH, Lj. 22. 8. 1931. — 84. Dopis HDB prej KH, Lj. 28. 9. 1931. — 85. Dopis HDB prej KH, Lj. 27. 2. 1932. — 86. Dopis delodajalca, 3. 3. 1932. — 87. Dopis MHL, Lj., 13. nov. 1929. — 88. Advokat dr. Jos. Klepec, Lj., 25. 11. 1931. — 89. Očitno gre za urejanje upniško-dolžniškega razmerja po poravnavi. — 90. Zasebno pismo XY, Žiri, 20. febr. 1935 in vir, omenjen pri op. 18. — 91. Dopis MHL, Lj., 26. maja 1937. — 92. Dopis XY, Žiri, 8. 6. 1937, dopis MHL, Lj., 16. julija 1937. — 92a. Dopis odvetnika dr. Mateja Pretnerja, Lj., 22. julija 1937. — 93. Dva dopisa XY, Žiri, 28. 7. 1937. — 93a. Dopis XY, Žiri, 22. 10. 1939. — 94. Dopis MHL, Lj., 27. X. 1939. — 95. Dopis MHL, Lj., 22. dec. 1941 in njegov nemški prevod. — 96. Dopis MHL, Lj., 3. 10. 1946. — 97. Prim. M. Stanonik, Zgodovina žirovskega čevljarstva, LR XVIII, 1971, 131 sl. — 98. Prim. op. 18. — 99. Prim. op. 18 in pripombe pripovedovalcev, češ, menda so se tudi inženirji učili. Se bolj obremenilno deluje spominjanje nekaterih očitvidcev, delavcev na jezu, da so devali vanj butarice in porabke. — 100. Prim. op. 67. — 101. Marija Žust, hči V. Poljanška. — 102. Tu se pač križa dvojje gledanj: eno je politično-razredno, drugo gospodarsko. — 103. Tako se spominja prvi direktor Alpine, tov. Vinko Govekar. — 104. Težko je reči skupnosti, ker je kotlina prevelik prostor za zaokroženo celoto.

Poleg literature in virov, navedenih v opombah, so s svojimi podatki dali pomemben delež tudi pripovedovalci: Slavko Eržnožnik, Žiri; Vinko Fortuna, Dobračeva; Miloš Mlinar, Stara vas; Dane Primožič, Žiri; Marija in Franc Stanonik, Dobračeva; Polde in Vencelj Strlič, Žiri; Marija in Alfonz Zajec, Dobračeva. Vsem se za prijazno sodelovanje in pomoč najlepše zahvaljujem.

Zusammenfassung

DIE TRAGÖDIE VON ŽIRI

Der Beitrag bespricht die erste Elektrifizierung von Žiri, die im Jahre 1911 in Angriff genommen wurde, und die Umstände, die den Bau des Elektrizitätswerks in Fužine begleiteten. Es wurde im Jahre 1924 in Betrieb genommen, aber gerade als die in seinen Bau investierten Gelder der Gesellschafter des Unternehmens in Žiri rückgezahlt werden sollten, wurde Žiri von schweren Naturkatastrophen betroffen. Fürchterliche Überschwemmungen zerstörten in den Jahren 1925 und 1926 den Ort so stark, daß die Zeitungen berichteten, Žiri bestände nicht mehr. Dabei wurde auch das Elektrizitätswerk in Fužine schwer beschädigt, so daß große Reparaturen nötig waren. Wegen alledem waren die Einwohner von Žiri nicht mehr imstande, die für den Bau des Elektrizitätswerks aufgenommenen Darlehen zurückzuerstatten. So erlebte jede Familie, die bis an den Hals in Schulden steckte, ihre eigene Tragödie in Not und Angst, das Dach überm Kopf zu verlieren und in die Fremde gejagt zu werden.